

Szent László és Szent Egyed (Saint-Gilles) virágzó központja, Somogyvár

(*Bevezetés*) Magyarország Kormánya a 2017-es évet Szent László királyunk emlékévének nyilvánította. A Miniszterelnökség nemzetpolitikáért felelős államtitkára, Potápi Árpád János 2016. augusztus 17-én hirdette meg a 2017. január 1-től december 31-ig tartó Szent László-emlékévét a „lovagkirály” trónra lépésének 940., szentté avatásának 825. évfordulója alkalmából. Indoklása szerint „László király az első olyan Árpád-házi uralkodó, aki összekapcsolja a közép-európai népeket, hiszen Lengyelországban született, Erdély védőszentje, a zágrábi püspökség alapítója és Nyitrán halt meg”.¹ Az emlékév végül is a Báthory–Bem Hagyományörző Egyesület és az Emberi Méltóság Tanácsa kezdeményezésére jött létre. A programsorozatot bevezető konferenciát 2016. szeptember 6-án rendezték meg Nagyváradon, ahol bemutatták a Szent László nemzeti zarándoklat nevű lelki utat. Ez a zarándokút a lovagkirály által alapított nagyváradi és a zágrábi püspökségeket köti össze.²

Potápi Árpád János nyilatkozata mellett érdemes megemlíteni Böcskei László váradi püspök beszédét is, amit ezen a nagyváradi konferencián adott elő.³ Böcskei szerint „Szent László szentté avatását [azaz 1192-t – szerző] követően is európai szintű búcsújáróhely volt a váradi vár. [...] Magyarország mellett Ukrajna, Csehország, Szlovákia, Horvátország és Ausztria” zarándokai is idejártak.⁴

Ki kell egészítenem még a váradi püspök előadását azzal, hogy a szent ünnepének még ma is igen nagy az aktualitása. Erre bizonyíték, hogy az 1993-ban megalakult kaposvári egyházmegye, azaz a somogyi püspökség is védőszentjének választotta Szent Lászlót. Ugyanakkor szerintünk még az is a középkori Somogy megyéhez kapcsolja Szent László királyt, hogy 1091-ben Somogy megye akkori központjában, Somogyváron alapította meg a franciaországi Szent Egyed, illetőleg a római pápaság Péter és Pál titulusát viselő bencés apátságát. Ezzel a céltudatos egyházpolitikai lépésével a király létrehozott egy Szent Egyed zarándokútvonalat is. Ez az új zarándokút – Lengyelországot is bekapcsolva – Somogyváron és Zágrábon is keresztül vezetett délnyugat irányban. Közben több állomást, köztük Milánót is érintve tartott Saint-Gilles-be.⁵

Ennek az új alapításnak tehát az egyik célja éppen az volt, hogy I. László király egy olyan fontos Szent Egyed zarándokközpontot hozzon létre a Magyar Királyság területén, ahonnan a délvidéki horvát-szlavon részek is könnyen elérhetőek voltak. Ugyanakkor azzal, hogy ezt az új apátságot az akkor még pápai birtokként is szereplő languedoci Saint-Gilles, azaz Szent Egyed tiszteletére is szentelt bencés apátság alá rendelte, még a pápasággal is fontos politikai kapcsolatot létesített.⁶

A toulouse-i grófsághoz, de részben a provence-i hercegséghez is tartozó Saint-Gilles város apátságának bazilikájában őrizték ugyanis már a 7. századtól e vidék leghíresebb szentjének, Szent Egyednek, azaz Saint-Gilles-nek sírját, vagyis a kegyhely ereklyéit.⁷ A családi alapon is kiterjedt francia, illetőleg lengyel kapcsolatokkal rendelkező László király ezzel az alapítással nemcsak Somogyot, hanem a Magyar Királyságot is bekapcsolta az akkori Európát már átszövő fontos zarándokútvonalak „áramvonalába”. Hiszen már az akkori Európában közsímet volt Szent Egyednek, mint a vadászatok szentjének a tisztelete. Ugyancsak ismert volt már akkoriban ennek a szentnek a „meddőséget is

befolyásoló”, s a születéseknél nagy csodákat is bemutató gyógyereje.⁸ Ismert lehetett még talán az a történet is, hogy 1085-ben – már a somogyvári apátság alapítása előtt – Szent Egyed Saint-Gilles-ben lévő sírjánál a fejedelme fiúgyermek születéséért sikerrel fohászzkodott az odazarándokló népes lengyel küldöttség.⁹

A 2017-es Szent László-emlékvévhöz kapcsolódó tanulmányunkban mi többek között azt szeretnénk bemutatni, hogy miért és milyen körülmények között alapította Szent László „lovagkirály” éppen Somogyvár-Kupavárhegyen Szent Egyed tiszteletére ezt a bencés apátságot. És azt is, hogy miért éppen a saint-gilles-i francia szerzetesek számára történt ez az alapítás. Mert azzal, hogy László király hívására a távoli dél-franciaországi kolostorból jöttek ide – a benne közel két évszázadon át szolgáló és imádkozó – francia szerzetesek, a király nemcsak a közép-európai, hanem a tágabban vett nyugat-európai népeket, országokat is „összekapcsolta.”¹⁰

(I. Miért és hogyan is történt ez a Szent László-i kolostoralapítás 1091-ben? Külön kérdés még az is, hogy miért éppen a somogyvári Kupavárhegyen volt ez?)

Ezek a kérdések azért lettek számunkra kiemelten fontosak, mert eddig a Somogyvár-Kupavárhegyen történő kolostor alapításával foglalkozó történetész kutatóknak is ez volt az elsődleges célkeresztjükben. Emellett még az, hogy László király 1091-ben minek (vagy kinek?) a hatására és miért éppen itt alapított Szent Egyed tiszteletére egy bencés kolostort? Ugyanakkor ezeknél a kutatásoknál szinte mindig középpontba került az Árpád-dinasztiához tartozó Koppány somogyi herceg feltételezett somogyvár-kupavári várközpontja, illetve a létezésének a vizsgálata.

Most nekünk is ezek váltak fontossá és ezért lettek a tanulmányunk első megoldandó kérdéseivé. Az említett problémáknak az objektív tisztázása viszont azért is lett mára ugyancsak nagyon időszerű, mert már több évtizede kialakult Magyarországon az „igazi pogány ősmagyarok, így a lázadó Koppány felé irányuló” különleges szimpátia. Vajon csak emiatt jött létre az a teória, hogy ez a kolostoralapítás is Koppány egykori ittléte miatt történhetett? Vagyis az alapítás is csak azért volt, mert a 10. században Somogyvár-Kupavárban élt volna László király öse, az István király elleni harcban megölt Koppány herceg?

Koppány somogyi herceg somogyvár-kupavári várközpontjának vizsgálandó kérdése ma: létezett-e ott a 10. században Koppány herceg vezéri szállása?

Koppány vezér 10. századi kupavári létével kapcsolatos tudományos álláspontját szerintem – a Kupavárhegyen 1972–2010 között régészeti kutatásokat folytató – Bakay Kornél és népszerűvé váló közleményei teremtették meg igazán. Bakay már 1985-ben egy, a múzeumi körökben is ismert kiskönyvében leírta többek közt azt, hogy „a somogyvári Kupavárhegy nevében a néphagyomány szívesen idézi fel a somogyi hercegség egykori legendás urának, Koppány vezérnek az emlékét, akinek hajdani hatalmas várát a történettudomány is e helyen feltételezi”.¹¹

Bakay akkori közlése szerint „Koppány apja, Taksony fejedelem másodszültött fia volt, aki a kereszttségben Mihály nevet kapta, pogány neve Tar Szerind volt. Koppány – a feltehetően bolgár-szláv anyja óhajára – a kereszttség révén Vladisláv, azaz a források Szár Lászlója lett”.¹² Bakay ezután innen vezeti le azt a családi genealógiát, hogy Koppány, másképpen Szár Lászlónak a testvére, vagyis Vászoly leszármazottja lehetett maga László, a későbbi Szent László. László királyként pedig a közel száz évvel ezelőtt itt élő rokona, Koppány emlékére alapította volna Somogyvár-Kupavárhegyen a már említett bencés apátságot.¹³ Ismételten szó szerint is idézve Bakayt, szerinte „a testvéröcs Vászoly (Vazul) s talán Koppány fiatal özvegyének pogány módra kötött házasságából

született gyermekei voltak András, Béla, Levente. A későbbi I. Béla fiai – Géza, László, Lampert – közül I. (Szent) László király figyelme tehát valószínűleg nem véletlenül fordult Somogyvár felé.¹⁴

Ez lett a 10. századi somogyvár-kupavári Koppány vezéri várközponttal kapcsolatban az ott kutató Bakay Kornél történelmi véleménye, amit évtizedeken át képviselt. Csupán az ottani ásatásokat teljességgel feldolgozó legújabb kötetében változott meg az ezzel kapcsolatos véleménye.¹⁵ Közvetlenül előtte még a Műemlékek Nemzeti Gondnoksága hivatalos kiadványa, projektterve szintén ezt az álláspontot képviselte: „A Balatontól délre, a somogyvári Kupavárhegyen, a 10. században Koppány herceg, az Álmos-Árpád uralkodóház tagja, jelentős erődítményt építtetett. Tragikus bukása után leszármazottja, az 1192-ben szentté avatott I. László király (1077–1095) Koppány várában bencés templomot és monostort építtetett, hogy holta után itt helyezték testét örök nyugalomra.”¹⁶

A fenti megállapításokkal kapcsolatban sok kutatóban, köztük már bennem is több kritika merült fel. Viszont a Somogyvár-Kupavár területét kezelő állami szervezet által is hivatalossá tett szakmai véleménytől nehéz volt eltérni. Hiszen a szakmai kritikákat a – somogyvári ásatási eredményeit hivatalból is közlő – régész általában még megvitatásra méltónak sem tartotta.¹⁷

Én ennek ellenére, a Koppány-Kupavár nevek kérdését illetően a Valóság folyóiratban 2000-ben megjelent, az „Államszervezésünk legújabb somogyi forrásai” című tanulmányomban már megírtam az ásató régésztől eltérő szakmai véleményemet.¹⁸ Ebben kifejtettem, hogy „a Koppány név itt [Somogy megyében – szerző] jobban megőrződött, például egykori udvarhelyének, Törökkoppánynak, illetőleg a közelében (Tolna megyében) lévő Koppánynak (Szántónak), valamint a két megyét elválasztó Koppány pataknek nevében. Fennmaradt több Kupa, Koppány várnév is, mindegyikhez kapcsolódik valamilyen Koppány-legenda. Korabeli 10–13. századi Kupavár van Somogyváron, Fonyódon, a Kereki-Várhegyen, Nagycsepelyen, Karádon, Nagyatádon (Pácodon) és Háromfán.”¹⁹

A Somogy megye várait feldolgozó könyvben már azt is közöltük, hogy munkatársaimmal, Nováki Gyulával és Sándorfy Györggyel együtt már 1985-től több ízben bejártam ezeket a várhelyeket.²⁰ A somogyi SEFAG Szántódi Erdészete felkérésére megírt helyszíni táblák kísérőszövegeiben már fel is tüntettem, hogy a Nagyberény és Nyim-Kási vár földvárjai az igazán kora Árpád-koriak. A már említett team szerint ugyanis a törökkoppányi, illetőleg általában a Külső-Somogyban megtalálható nagy, többszortatú földvárak voltak besorolhatók a korai, az ún. „honfoglaló vezérek” korszakába.²¹

Mi már régóta – Somogyvárt többször is régészetiileg bejárva – ezt a Kupavárat inkább egy jellegzetes őskori, bronz és vaskori nagy várnak tartottuk.²² A 2005-ben megjelent várkötetünkben már azt is megírtuk, hogy „noha Koppány 997 előtt biztosan Somogy ura volt, szállása nem lehetett a későbbi Somogyváron”²³

2012 végén ugyancsak meglepődtünk, amikor a Forster Központhoz átkerült Szent László Emlékhelyen – a Somogyvárral kapcsolatban a látogatóknak készült prospektusban – többé már nem szerepelt Koppány herceg várhelyeként a Kupavár.²⁴

A prospektusok szakmai kövegében történő változást – remélhetőleg – Bakay Kornél 2011-ben megjelent nagy terjedelmű tanulmánykötete okozta. Ebben ő az ásatási leletanyagot és a jelenségeket részletesen értékelve már azt írja, hogy „vitathatatlanul korábbi, tehát a 9–10. századra keltezhető lelet sem a várfalak mellett, sem a sírokban, sehol nem került elő, ki kell jelentenünk, hogy a jelenlegi rendelkezésünkre álló leletek és a mai keltezési módszerek alapján az épített várfalakat, az árkokat és a vár területén belül feltárt épületeket, gödröket a 11–12. századnál korábbi időszakra nem tudjuk keltezni”²⁵

Bakay ezután a Koppány somogyvár-kupavári vezéri központjának kérdését is véglegesen lezárta azzal, hogy „*ez természetesen azt is jelenti, hogy Koppány herceg várának vagy szállásának a helyét itt nem sikerült igazolni*”.²⁶ Koppány herceg várközpontja és szállása tehát nem az ottani ún. Kupavárban volt.²⁷

Ezzel az is bebizonyosodott, hogy László királynak a somogyvár-kupavári 1091-es bencés monostoralapítása nem az ott egykor élt őse, Koppány herceg emlékére történt. Azon egyszerű oknál fogva, hogy Koppány hercegnek nem Somogyvár-Kupavárban volt a 10. században a vezéri szállása.

Szent László király Szent Egyed (Saint-Gilles) bencés apátsága somogyvári-kupavári alapításának az igazi okai. Miért éppen a francia Saint-Gilles, azaz Szent Egyed apátság tiszteletére szentelték azt?

A somogyvári Szent Egyed tiszteletére történő alapításnál szerintem döntő szerepet játszottak László király francia-vallon családi kapcsolatai is. Az Árpád-házi magyar királyok, köztük László király francia családi kapcsolatait több évtizede, főképpen 1983-tól már alaposabban is vizsgáljuk.²⁸ Ennek a munkának a legújabb eredményei 2007-ben franciául is megjelentek. A „Des Français et des Wallons dans le Sud de la région de Dunántúl du XIe au XIVe siècle” című tanulmányomban a 2004-es, a tokaji középkori francia-vallon–magyar kapcsolatok konferenciáján általam elmondottak is szerepelnek.²⁹ Itt kifejtettem, hogy László király édesanyja, Richéza lengyel és lotharingiai származású francia volt. Édesapja, I. Béla király pedig a szekszárdi bencés apátságának első francia származású apátját, Vilmost – valószínűleg felesége révén – ugyancsak vallon földről hozatta. Béla testvére, illetve László nagybátyja, I. András király pedig a házasságkötése révén I. Capet Henrik francia királlyal került sógorsági viszonyba.³⁰ A dél-franciaországi, így a saint-gilles-i kötődéséhez László király számára még talán meghatározó lehetett az is, hogy bátyja, I. Géza király első felesége egy Toulouse-ból származó előkelő francia volt.³¹

Ugyanakkor László király somogyvári alapításánál a meglévő erős francia-vallon egyházi kapcsolatok is fontos szerepet játszottak. A már említett kutatásaink szerint a magyar egyház 11. századi megszervezésénél jelentős, sőt meghatározó szereppel rendelkeztek a francia-vallon származású papok, illetőleg főpapok. Jól ismert az, hogy Bonipert pécsi püspöktől kezdve György kalocsai érsekig több főpap francia-vallon származású volt. Leodvin bihari és Franco veszprémi püspök I. Béla feleségével is azonos helyről, Lotharingiából származott. Ezek a rendkívül művelt és világlátott főpapok egyházi emberként szinte teljesen bejárták a korabeli Nyugat-Európát. Így tett például a lotharingiai származású György kalocsai érsek, aki királya megbízásából IX. Leó pápát Franciaországba, Burgundiába és Lotharingiába is elkísérte. Útja során György meglátogatta még a francia bencés főapátot is Clunyben.³²

A 11. század közepétől származó adatok szerint ezek a főpapok rendszeresen visszajártak még az eredeti szülőházjukba is. Tudunk Leodvin bihari püspök namuri és György kalocsai érsek 1050-ben történő touli látogatásáról.³³ Franco (Frank), a veszprémi püspökségét 1080-ban elhagyó vallon származású főpap hazaútja közben, I. Henrik liége-i püspökkel együtt a liége-i egyházmegyéhez tartozó ardennekbeli Saint Hubert apátságban celebrált misét.³⁴

Kiemelten fontos ennek az ugyancsak vallon-francia Franco (Frank) előbb veszprémi, majd 1081-től lengyel püspöknek Magyarország és Lengyelország történetében 1070–1090 között játszott jelentős szerepe. Franco 1071-ben még Salamon király tanácsadója, majd 1075-ben már I. Géza méltóságviselői között találjuk. A lengyel-sziléziai krónika

1081 után már lengyel fejedelmi tanácsadóként emlegeti. Ebbeli szerepéről tudunk akkor is, amikor – már mint „episcopus poloniensis” – 1085-ben ő javasolta Władysław Herman (I. Ulászló) fejedelemnek a fiúutóda születése érdekében a „kapcsolat felvételét a dél-franciaországi Saint-Gilles egyházzal”. A tanácsot megfogadva a lengyel fejedelmi küldöttség még ez évben elzarándokolt Saint-Gilles-be Szent Egyed ereklyéjéhez. Tudjuk azt is, hogy fohászuk nyomán – sok eredménytelen év után – megszületett a lengyel fejedelmi fiú trónörökös.³⁵

Nagyon lényeges Somogyvár vonatkozásában ez a vallon-francia Franco (Frank). Hiszen 1077–1080 között, tehát még László királysága alatt is veszprémi püspök volt. Másrésről Francónak az 1070–1080 közötti, egy évtizedes veszprémi püspöksége idejéből jól kellett ismernie még a somogyi főesperességéhez tartozó Somogyvárt is. A veszprémi püspökségnek ugyanis Somogyváron, így a Kupavár határában – már István király uralkodásától kezdve – meghatározóan fontos egyházai és uradalmi léteztek.³⁶ Legmeghatározóbbak lehettek azonban László királynak a somogyvári apátság alapításával kapcsolatban az ún. politikai kapcsolatai.³⁷ A francia alapításhoz az „ötletet” még Franco is szorgáltathatta, hiszen 1085-ben, már lengyel fejedelmi tanácsadóként szorgalmazta a saint-gilles-i apátsággal a kapcsolatok felvételét. Władysław Herman lengyel fejedelem számára meg is szervezte a dél-franciaországi Szent Egyed ereklyéjéhez való zarándoklatot. Ennek ellenére a somogyvári alapítás megszervezője és a külföld felé történő ügyeinek intézője, „fődiplomátája” szerintünk már László király új bizalmi embere, Hartvik győri püspök lehetett. Többek között az ő politikai és diplomáciai küldetése révén alakul ki 1090 táján a saint-gilles-i apátságot birtokló ún. reformpápákkal a László királynak jó szöveget ígérő kapcsolata.³⁸ Megállapíthatjuk azt is, hogy „az alapítás akkor történt, amikor az adriai magyar uralom lett a tét. László király ekkor nem egyszerűen egy idegen fennhatóság, jelen esetben Saint-Gilles alá kerülő monostor létesítéséről döntött. Komolyabb külpolitikai lépések kerültek előtérbe, így például az egymással szemben álló pápa és a német császár közül kellett választania. A pápa fennhatósága alá tartozó Saint-Gilles apátsággal való közvetlen kapcsolat László számára a pápai szövetséget jelenthette.”³⁹ Ahogy Fügedi Erik is megfogalmazta, Szent László megtette ezt a fontos lépést: „1091-ben Szent László francia bencés apátságot alapított Somogyváron [...]. A francia apát, akinek feljegyzéseiből az apátság megalapításának részleteit ismerjük, maga is tisztában volt a király politikai irányával, amikor azt írta: »azonfelül a legdicsebb király nem akarva elődei mögött maradni« alapította meg Szent Egyed monostorát.”⁴⁰ A közvetlen francia, saint-gilles-i összeköttetés megteremtéséről 1091-ben Szent László így ír Odesirius montecassinói apátnak: „Szent Egyed apátját Magyarország területén számos kedvezésben részesítettem”, s ezután következik a somogyvári apátság említése.⁴¹

Ezzel László király – az elődei és a családja francia világi és egyházi hagyományának példáját követve – hozta létre a somogyvári Kupavárhegyen a languedoci Saint-Gilles alá rendelt Szent Egyed apátságát. Ez az apátság az innen továbbinduló Szent Egyed zarándoklat egyik magyarországi, illetőleg dunántúli központja is lett. Somogyvár anyaapátsága, Saint-Gilles-Arles-lal együtt – a clunyi szerzetesek révén létrejött – Szent Egyed és a compostellai Szent Jakab zarándokút délnyugat-európai új csomópontjaként működött már tovább.⁴²

(II. Szent László és Szent Egyed (Saint-Gilles) virágzó központja, Somogyvár)

A kupavárhegyi Szent Egyed bencés apátság megalapításának rövid története

2010-ben Piliscsabán, az „Örökség és Küldetés – Bencések Magyarországon” című konferencián tarthattam előadást Somogy megye egyetlen királyi alapítású monostora

alapításáról, mégpedig a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi és Társadalomtudományi Kar közös rendezésében.⁴³

Itt felvázolhattam az alapítás korabeli nagy jelentőségét, amit az is mutat, hogy a kolostor elfoglalására megérkező jelentős számú francia szerzetes kíséretében itt volt a francia Saint-Gilles monostor apátja Odilo, valamint az egyház felszentelést végző pápai legátus, Teuzo bíboros is. Az átadáson és a felszentelésén természetesen Magyarország legelőkelőbb egyházi és világi főurai társaságában megjelent az alapító I. László király is. A pannonhalmi főmonostor után méretben a legnagyobb, 58×24 méter alapterületű monostortemplom ekkor már állt, csak az északi oldalához utóbb, több periódusban hozzáépített kolostor készült később.⁴⁴

Az Odilo által akkor készített feljegyzésben az alapító akarataként ez szerepelt: „az említett egyházat olyan feltétellel és kiváltsággal alapította Isten és az ő szentjei után, kiknek tiszteletére ezt az egyházat fölszentelték, hogy a monostor apátja egyedül a királyra hallgasson, és a püspöki joghatóság épségben tartása mellett minden szükségében őt, a királyt ismerje el oltalmazójának és bírálójának”. Odilo feljegyzéséből maradt fenn ránk az a királyi rendelés is, hogy „a monostor apátja élete végéig engedelmességgel tartozik a Flavius völgyében lévő Szent Egyed (Saint-Gilles) monostor apátjának.”⁴⁵

A később több megerősítésben is kiadott ún. adománylevelé tartalmazta az apátságnak a működéséhez szükséges birtokadományait is.⁴⁶ Az irat szerint az apátság megkapta „Sumich”-ot (Somogyvárt), Magyarország egyik legelőkelőbb városát, „cum territorio suo” Patria (Patroh), Szent György, továbbá a kádárok, a szekeresek, a szőlőművesek falujával, összesen hat faluval, szolgálkkal és területtel, köztük harminc szőlőt vincellérrel, hatvan szőlőt felerészben vincellérrel, háromszáz család szolgálával és száz család fegyveres jobbágyal.⁴⁷

Az 1091-es alapításkor virágzó Somogyvár urbs, az „elegantissimus rex” városa

Ez a korai város, az akkori urbs az apátság 1091-es alapítása előtt az ún. kupavári résztől keletre állt. Az I. István kori nagyút akkor még az ún. Kortó királyi udvarház Szent György temploma és az ún. Nyaka-dűlőben található Szent Apollinárius egyház között vezetett.⁴⁸ Az 1973-as ottani régészeti kutatásaink szerint, az előkerült szintély- és díszes oszlopmaradványok alapján ez a Szent Apollinárius egyház is egy korai téglabazilika lehetett. Egykori itteni jelentőségét jobban megérthetnénk Györfly György rávonatkoztatott adatai alapján. Györfly szerint „Ravennából (ahol 1001-ben a magyar egyházszervezet jogi alapkövének történt) a pogány bálványok ledöntőjének, Szent Apollináriusnak az ereklyéjét Somogyvárra hozták”.⁴⁹ István király itteni egykori udvarhelyén, a Koppány feletti győzelmét is segítő Szent Györgynek már szintén állt a díszesebb temploma.

Szerintünk az 1091-ben megalapított francia bencés apátságot már az Árpád-korban több, legalább öt jelentős kápolna és egyház vette körül.⁵⁰ A középkorban itt virágzó egyházi élet nyomai – a hozzátartozó kiterjedt településrészek maradványaival – már 1970-ben, a Somogyvár teljes területén végzett helyszínelésünk során előkerültek.⁵¹

A Rhône vidékre emlékeztető dimbes-dombos, szőlőhegyekkel tarkított balatonai táj, az egykori Nagyberek idáig lenyúló öbleivel és az ókori villák több helyen megmaradt falmaradványaival együtt egyfajta otthonosságot adtak az ideköltöző francia szerzeteseknek. Levárdy Ferenc szerint őket „Szent László gondoskodása kész templommal várta. Ez magyarázhatja meg a templom sajátos építészeti szerkezetét: a bazilika itáliai mintaképet követő hosszházát, és a kéttornyos nyugati homlokzatának nyugat-európai összeköttetésekre utaló kialakítását.”⁵²

Végső soron a különböző régészeti és művészettörténeti vélemények szerint⁵³ az apátság templomát, az 58 m hosszú és 24,5 m széles, háromhajós bazilikát az alapítás tájára már felépítették lombard minta alapján. A korai félköríves szentélyek belsejében „opus spicatum”, vagyis kalászszerű halszálkás technikával építkeztek. Az épület falait kívül-belül lizénákkal tagolták. Nyugati két szakaszát – az oldalfalaknál későbbi – 13. századi fal választja el a templom terétől. Homlokzati tornyai között nyitott előcsarnok, az ún. „narthex” vagy más néven „atrium” található. A korai építkezési szakaszhoz tartozhatott a nyugati homlokzaton és a déli oldalon lévő egy-egy lépcsőzetes béléttű, oszlop nélküli kapuzat.

Tanulmányunkban most nincs lehetőségünk a régészeti ásatások, illetőleg az építészeti és művészettörténeti kutatások eredményeinek a bemutatására. Ezért a 11. század végén felépülő pompázatos monostor jellemzésére szolgáljon most csak Fügedi Erik pár mondatos minősítése: „A franciák Magyarországon is nagyobb monostorokat építettek, mint amilyenek nálunk szokásosak voltak, [...] fényesebbet, amint azt a feltárt romok, de főképpen a kerengő bizonyítja.”⁵⁴

A korai templomoktól nyugatabbra, a kupavári bazilika szomszédságában és az új francia bencés apátság körül a 12–13. századra kiépül a korai „urbs”-szal egybeépülő civitas. Egy városias ízlésű „hospes”, az iparúzással foglalkozók negyedével, ún. latinus telepekre jellemző, gazdagabb kő- és téglaházakkal. Ezek a monostorházhoz tartozó városlakók – a kezdetekben bizonyára még többnyire franciák – az általuk nagyon kedvelt védőszentjükről, Szent Egyedről a városukban még utcát is elneveztek.

Szent Egyed kultusza Saint-Gilles-ben és Somogyvár városában

Szent Egyed kultuszának hazai vizsgálódásai közben, 2016. április 30-án kaptam levelet Saint-Gilles-ből az ottani névadó Szent Egyed ügyében történt pozitív fejleményről.⁵⁵ Ottani francia barátaim, Mireille és Jean Louis Le Strat, a L'Association d'Histoire d'Archéologie et de Sauvegarde de Saint-Gilles vezetőségi tagjai ugyanis megírták nekem, hogy egy jelentős változás történt, mert Saint-Gilles ebben az évben, vagyis 2016-ban ünnepli az apátsága 900 éves fennállását. Ez az ünneplés az 1116-os alapításnak szólt, annak ellenére, hogy a második, a Szent Egyed-féle korábbi apátságánál jóval nagyobb bazilika oltárát II. Orbán pápa már 1096-ban felszentelte.⁵⁶ A mostani évfordulóra készülve a saint-gilles-i apátság kutatásával és helyreállításával kapcsolatban már több évvel ezelőtt régészeti, művészettörténeti, illetőleg építészeti munkálatok történtek.⁵⁷ A 900. évi megemlékezéskor, április 3-án ünnepélyes körülmények között visszahozták – a vallásháborúk miatt 1562 óta a toulouse-i Saint-Sernin-bazilikában őrzött – Szent Egyed-relikviákat (les reliques de Saint-Gilles). Az ereklyéket nagyszabású egyházi és világi fogadtatás mellett az apátság altemplomában helyezték el közszemlére, illetőleg a zarándokok újabb kori „tiszteletadására”.

Mireille és Jean Lois Le Strat az említett levelükben azt is közölték velem, hogy a ma Saint-Gilles-ben élők még mindig milyen nagy fontosságot tulajdonítanak a bevezetésben említett Władysław Herman lengyel fejedelem Szent Egyed sírjánál történő látogatásának.⁵⁸ A Saint-Gilles-ben élők ugyanis az 1085-ben ideküldött lengyel követség látogatásának a teljes ceremóniáját az apátság 900 éves évfordulóján újra rekonstruálni fogják és ünnepélyes keretek között mutatják majd be. Ez azt is jelenti, hogy ők ezzel – a saint-gilles-i egyházi emberek részvételével – újra kívánják indítani az 1562-ben itt megszakadt, Szent Egyed ereklyéihez vezető zarándoklatot.

Véleményünk szerint ennek a lengyel követségi zarándoklatnak a felidézése még azért lehet fontos a számukra, mert ez a nagy csoda a városban – a közel ezer éve készült leírások szerint is – a Szent Egyed-ereklyénél valóban megtörtént. Az itteniek még

állítólag századokig emlegették ezt a számukra óriási eseményt. A gyermekáldásért odazarándokló lengyel küldöttség 1085-ben történt „fohásza” számukra akkor itt „tetten érhetően” meg is valósult, hiszen a lengyel és a francia híradások szerint hamarosan megszűntetett Boleszláv, a lengyel trónörökös.

A Gallus Anonymus néven ismert krónika feljegyzésében is szó van erről a vezekelő, illetőleg a születéséért hálát adó Boleszlávról, amit már a somogyvári Szent Egyed apátságban, az ott lévő Szent Egyed-ereklyénél rótt le. Az említett krónika szerint ő már mint III. (Görbeszájú) Boleszláv lengyel fejedelem 1112-ben vagy 1113-ban csak ezért látogatott el Somogyvára, az ottani Szent Egyed apátságába.⁵⁹ Ezzel bizonyítható tehát az is, hogy ez a III. Boleszláv nem vállalta a számára távolinak tartott utat Saint-Gilleshez. Ezért inkább a neki közelebb lévő somogyvári Szent Egyed ereklyéjénél rótt le a sikeres születéséért a szent számára már régóta esedékes köszönetét. A Gestában szereplő látogatás leírásánál viszont számunkra van egy különösen feltűnő dolog, vagyis az, hogy csak a Szent Egyednél (az ereklyénél) történő látogatás megörökítése szerepel. Egyetlen sor sincs az ottani alapító, vagyis Szent László király – többek által a mai napig hitelesnek tartott – ottani sírjáról. Solymosi László történész szerint ez azért van, mert László király sírja akkor, de később sem lehetett itt Somogyváron.⁶⁰

Ezek után László király feltételezett somogyvári sírja kérdésében számomra is ez a fejedelmi látogatás lett az igazán a perdöntő. Legfőképpen azért, mivel 1112–1113-ban a Gesta szerzője – aki másutt László királlyal kapcsolatban mindent feljegyzett – itt nem tüntette fel László sírját. Nyilvánvaló tehát szerintem az, hogyha a lengyel-francia származású László királyunk sírja akkor Somogyváron van, úgy Boleszláv fejedelem Szent Egyed ereklyéje mellett még külön „tisztelgett” volna az akkori Európában kiemelkedő vívőnek, a lovagkirálynak tartott királyunk sírjánál is.⁶¹

Szent László ottani ereklyéivel kapcsolatban „nagyon fontos az, hogy Somogyváron még külön egy Szent László tiszteletére szentelt kápolnáról is tudunk”.⁶² Valószínűleg Szent László somogyvári ereklyéje itt került elhelyezésre. A somogyvári Szent László-kultusz az ereklyékkel együtt ez a kápolna volt igazán hívatott táplálni, őrizni, legkorábban László király szentté avatását, 1192. június 27-ét követően.⁶³ Ugyanakkor Somogyvár apátsága a tatárjárásig biztosan az itteni Szent Egyed-kultusz fő ápolója maradt.⁶⁴

Az itteni kultusz hatása még igen nagy volt, főképpen az Árpád-korban. Szintén ez látszik a szomszédos Zala megyében lévő Hahót bencés apátsága esetében. Az ottani korai egyház életében jól követhetőek voltak a régi francia (frank) szenteknek, így Egyednek a kultusza is. Erre jó bizonyíték a hahóti Szent Margit apátságából – a zágrábi püspökség 1094-ben történt alapításakor – oda átkerült ún. „Hahóti-Kódex”.⁶⁵

Bizonyítható még az is, hogy a 12–14. században Lengyelország felől Garam-szentbenedeken, Esztergomon – sőt Székesfehérvártól Váradon keresztül már Szent László kultuszával együtt – és Somogyváron át délre Horvátország és Szerbia felé tartott ez az ún. Szent Egyed-útvonal. Külön érdekes, hogy a mai Magyarország határánál, a Dráva mentén lévő – általunk 1994–1996-ban feltárt – nagyobb zárándokházzal is rendelkező babócsai Szent Egyed egyháza 1390-ben kapta meg a búcsútartási jogot.⁶⁶ Egyáltalán nem véletlenül, mert rajtuk keresztül vezetett ez a zárándokút a horvát Szlavónián, illetőleg Dalmácián át tovább Saint-Gilles irányába. Az onnan Saint-Gilles-be ezidőtájt eljutó zárándokokról szerezhettünk tudomást Mireille és Jean Louis Le Strat 2016 novemberében nekem küldött leveléből. Ők arra hívták fel a figyelmemet, hogy a Szentpétervári Ermitázs Múzeum egyik munkatársának orosz nyelvű tanulmányában az szerepel, hogy a szerző cirill betűs és más írásfeliratokat is talált a saint-gilles-i egyház pillérein.⁶⁷ Az általuk később név szerint

is említett Alekszandr Mihajlovics Gordin ugyanis 2016-ban, Saint-Gilles-ben, az apátság építészeti emlékein végzett kutatásainak eredményeit közölte.⁶⁸ Gordin az apátság főkapujának pillérein a 13–15. század között Saint-Gilles-be, a Szent Egyed sírjához Szlavóniából és Szerbiából oda zárandóklók felirataira talált rá.⁶⁹

(III. Somogyvár és Saint-Gilles-du Gard (Szent Egyed) legújabb kori kapcsolatai)

A lengyel–magyar régészeti kutatócsoport tagjaként először 1967 nyarán ismertem meg Saint-Gilles-du Gard-ot és környékét.⁷⁰ A Saint-Mathieu de Tréviers-ben létesített táborból – ami Montpellier-től északra 20 km-re feküdt – a Cévénnes hegységben, Le Seube lelőhelyén található egyik kora középkori üveghuta és egy őskori telep feltárásain vettünk részt. Délutánonként pedig szervezett szakmai kirándulás keretében, közel egy hónapon keresztül a Montpellier-től keletre lévő műemlékvárosokat (Aigues-Mortes, Carcassones, Saint-Gilles, Arles, Nîmes, Avignon stb.) tekintettük meg.

Rá egy évre a nyíregyházi Jósa András Múzeumban, a Francia Követség és a Múzeum által rendezett francia könyvkiállítás révén Georges Dumontet kulturális főtanácsossal kerültem munkakapcsolatba. Ő az 1978-as magyarországi tartózkodásáig a francia középkorral, így a Saint-Gilles híres apátságával foglalkozó könyvek megküldését intézte el a számomra. (Cahiers Civilisation de Médiéval, les publications de CESC, et de l'Université de Poitiers stb.) Tőle kaptam rendszeresen tájékoztatást a francia középkori régészeti kutatásokkal, így a Saint-Gilles-ben folytatott munkálatokkal kapcsolatban is.⁷¹

1970-től középkoros régészként, a kaposvári Rippl-Rónai Múzeumhoz kerülve kezdtem meg a somogyvári terepkutatásaimat. Már rögtön az első évben a helyiek hivatalos tanácsi támogatásával terepbejárásokat is folytattam Somogyvár teljes közigazgatási területén.⁷² Szintén 1970-ben, a kupavári munkálatok megkezdésével kapcsolatban Somogyváron, a helyi kastélyban még egy tudományos tanácskozást is összehívtam.⁷³ Az 1971-re tervezett somogyvári kutatásokat azonban a katonai béhvóm, illetőleg a múzeumigazgató-váltás megakadályozta.⁷⁴

A történetek ellenére – kezdetben Bakay igazgató „speciális engedélyével” – még régészeti kutatásokat is folytathattam, mégpedig 1973-ban Somogyváron, a Nyakadülőben, a Szent Apollinár-bazilika területén. Majd 1979-ben, Bakay Kornél Kőszegre távozta után és a község bejelentése folytán kutattam a későbbi polgármesteri hivatal mögött, az ún. erdészeti földön lévő középkori templom és temető helyén.⁷⁵

Még abban az évben dr. Kubinyi András, az ELTE Régészeti Tanszékének egyetemi tanára, a későbbi akadémikus továbbította nekem azt a levelet, amelyet Mmlle Rosalyn Jeolas, az Association d'Histoire d'Archeologie de Sauvegarde de Saint-Gilles du Gard elnöke 1979 őszén írt az Egyetem Régészeti Tanszékének. A Saint-Gilles-ből érkezett levél részletesen ismertette az egyesület elnökének azon kérését, hogy ők szeretnék felvenni a kapcsolatot a középkori Somogyvár jelenlegi kutatójával. Ezen levél alapján kezdtünk el egymással levelezni, főképpen a saint-gilles-i anyaapátságuk, illetőleg a somogyvári leányapátság vonatkozásában. Ennek az eredményeképpen M. Hrotkó Zsuzsannával – a régészeti grafikusként ugyancsak a múzeumban dolgozó feleségemmel – együtt 1980-ban meghívást kaptunk Saint-Gilles-be, az addigi somogyvári kutatási eredmények bemutatására.

Tanulmányunk mostani témájában nem szerepelhet sem az utazásunk, sem a közel háromhetes otlétünk leírása. Itt csupán a mindenkori köszönetünket szeretnénk tolmácsolni az Association elnökének, Rosalyn Jeolasnak és az elnökhelyetteseknek,

Mireille és Jean Louis Le Strat-nak és az összes, ott bennünket vendégül látó sok kedves saint-gilles-i francia városi polgárnak, többek között Louis Bovettonak és feleségének, Yvonne-nak, valamint a Magnani, a Roux, a Tallyrand és a Vanucci családnak.⁷⁶

Az 1980-as saint-gilles-i szakmai és egyéb szereplésünkről, így a nagyszerű fotókiállításunkról részletesebben beszámoltunk az ott franciául megjelent írásunkban.⁷⁷ Az Árpád-kori Somogy francia kapcsolatairól szóló, már itthon kiadott nagyobb terjedelmű füzetünkben írtam a saint-gilles-i város, az apátság és a hozzátartozó egyházak műemléki és régészeti értékeiről. Köszönetképpen még írtam az azok megtekintését megszervező egyesületi elnökről, Rosalyn Jeolas-ról is.⁷⁸ Ugyancsak ott szerepelnek a Nîmes város és környékének műemlékeit bemutató és ott bennünket vendégül látó nîmes-i muzeológusok: Victor Lassalle és a római kort kutató felesége, valamint a montpellier-i Paul Valéry Egyetem régésze, Robert Saint-Jean. A lényeg az lett, hogy az ottani látogatásunk eredményeképpen a személyünk és a saint-gilles-i polgárok, de legfőképpen a Le Strat házaspár között mai napig tartó baráti és munkakapcsolat alakult ki.

Így egy évtized múlva – a Szent László király általi alapítás 900. évfordulóján – az akkori szinten már megfelelően helyreállított somogyvári bencés apátság romjainál már közösen ünnepelhettünk. A régi Széchenyi-kastély dísztermében kiállítás nyílt és egy háromnapos konferencia keretében, szakmai előadások formájában megemlékeztünk Szent Lászlóról és Somogyvárról, illetve a 900 éves francia bencés apátságról.⁷⁹

Akkor úgy tűnt, hogy a két település, Saint-Gilles és Somogyvár az újkorban is újra egymásra talál. Ezzel kapcsolatban most kezemben tarthatom Buza Domonkosnak a dr. Király István Szabolcs újonnan kinevezett múzeumigazgatónak címzett, nekem 1991. augusztus 14-én küldött levelét.⁸⁰ A levél így kezdődik: „Igen Tisztelt Igazgató Úr! Az Ön elődje – dr. Jungbert Béla – felkért engem, *miután létrehoztam a SOMOGYVÁR–SAINT-GILLES közötti testvérvárosi kapcsolatot*, hogy támogassam a Kaposvári Múzeum törekvéseit, kiváltképpen, *ami a francia városhoz fűződő jövőbeni múzeumi együttműködést illeti, [...] és amely lehetővé teszi a dr. Magyar Kálmán által rendezett somogyvári kiállítás képeinek a bemutatását*. A meghívás ebben a vonatkozásban a saint-gilles-i múzeum igazgatója, Marie Françoise Griffeuille részéről hangzott el, aki francia delegáció tagjaként részt vett a somogyvári ünnepeken.”⁸¹

(Befejezés) László királyunkkal kapcsolatban, a somogyvári Szent Egyed bencés apátság alapítása témájában készült tanulmányunk írásánál elsősorban az igazán tudatos állam- és egyházszervezést folytató „nagy és bölcs” királyt figyelhettük meg. László már rögtön a trónra lépése után stratégiailag is jobb helyre, Váradra helyezte át a bihari püspöki központot. A magyar keresztény királyságot megteremtő nagy elődjét, István királyt, és annak fiát, Imre herceget, továbbá nevelőjét pár évre rá, 1083-ban „oltárra emelte”, azaz szentté avattatta. Egyházszervezése munkájában lépésről lépésre haladva előre, 1091-ben megalapította a pápai tulajdonban lévő Saint-Gilles alá rendelt somogyvári Szent Egyed bencés apátságot, ami által a teljes akkori európai egyházszervezést irányító Rómával és az ún. latin reformpápákkal lépett jó kapcsolatba. László király ezzel a somogyvári alapításával – a többnyire a saint-gilles-i egyházi birtokukon is „elidőző” – ún. francia pápáknál igen nagy megbecsülést ért el.⁸² Ugyancsak ő alakította ki a somogyvári Szent Egyed-kultusz dunántúli központi helyét, majd később a zágrábi püspökség 1094-es létrehozásával egy, a Saint-Gilles-t a déli területekről jól megközelíthető új zarándokútvonalat épített ki. Ezzel is nagyon jól tetten érhető László királynak az a törekvése, amit róla 1091-ben Odilo saint-gilles-i apát írt: „a legdicsebb király nem akarva elődei mögött maradni”, főleg ezért alapította meg Szent Egyed somogyvári monostorát.

Tanulmányunkban nyilvánvalóan azt is bizonyítani lehetett, hogy László király ennél az alapításánál egyáltalán nem gondolhatott semmilyen kompenzációra az ősi pogány rokona, Koppány herceg vonatkozásában. Azért sem, mert mostanság bebizonyosodott, hogy Koppány herceg várközpontja és szállása nem is az ottani Kupavárban volt, hanem inkább valahol Külső-Somogyban, talán Törökkoppány és Tab környékén.⁸³

Ugyanakkor családja révén Lászlót még bizonyára jobban befolyásolhatta a vele családi kapcsolatban élő francia rokonsága is. Egyházi vonatkozásban pedig mi itt szintén bizonyítani tudtuk a Szent István király uralkodásától kezdődően Magyarországon már létező és nagyon erős, ősi frank eredetű francia egyházi kapcsolatokat. A 11. században megközelítőleg, egészen László királyságáig vallon-francia egyháznagyok ültek a pécsi, a veszprémi, a bihari püspöki, illetőleg a kalocsai érseki székekben.

Az 1091-es somogyi alapításakor pedig még valóban virágzott maga Somogyvár urbs, az „elegantissimus rex” városa is. Az 1970-ben megkezdett ottani kutatásaink alapján ugyanis az is kiderült, hogy ez a korai város a bencés apátság 1091-es alapítása előtt az ún. kupavári résztől keletre feküdt. Az I. István kori nagyút akkor még az ún. Kortó királyi, majd veszprémi püspökségi udvarház Szent György temploma és az ún. Nyaka-dűlőben található Szent Appolináris egyház között vezetett. Az 1091-ben megalapított francia apátságot már az Árpád-korban több, legalább öt jelentős templom és kápolna vette körül. A Rhône vidékére emlékeztető balatoni táj, az egykori Nagyberek idáig lenyúló öbleivel és az ókori római villák több helyen megmaradt falmaradványaival egyfajta otthonosságot is adtak az ideköltöző francia szerzeteseknek.

Tanulmányunkban mi most csak röviden szerepeltettük László király kupavári kolostor alapításának a történeti leírását. Ez utóbbi szerintünk talán már ismertebb lehet, mivel a helyszínen meg is tekinthető a különlegesen nagy és díszes bencés apátság mára már feltárt romterületének a tudományos és turisztikai célú bemutatása.

Viszont részletesebben kellett tanulmányunkban tárgyalnunk László királynak az 1095-ös nyitrai halála utáni állítólagos somogyvárra temetésének a kérdését. Ennél, bár más forrás révén, de mi is Solymosi László már általunk itt közölt véleményére jutottunk: a somogyvári apátságban soha nem volt eltemetve László király.⁸⁴ Solymosi megfogalmazása szerint „Somogyvárnak pedig meg kell válnia attól, ami sohasem volt a sajátja. Ellenben megmarad neki kétségbevonhatatlanul a Szent László alapította bencés apátság, a korai magyar-francia kapcsolatok romjaiban is impozáns épületegyüttese”.⁸⁵ Vele pedig együtt létezett már László király korától – a Közép-Európán, egészen a dél-francia területig átívelő – egyházi és világi kapcsolatunk. Szerintünk erre az 1091-től, legalább a tatárjárásig tartó magyar–francia intenzív kapcsolatnak a bemutatására még ma is nagy szükség lenne.⁸⁶

JEGYZETEK

- 1 Forrás: <https://hu.wikipedia.org/wiki/Szent-Laszlo-emleke>
- 2 *Ua.*
- 3 Forrás: <https://kronika.ro/erdelyi-hirek/a-szent-laszlo-evre-keszul-nagyvarad/>
- 4 *Ua.*
- 5 MAGYAR Kálmán: *Somogyvár Magyarország virágzó Árpád-kori központja: Források a XI–XIV. századból = Szent László és Somogyvár. Tanulmányok a 900 éves somogyvári bencés apátság emlékezetére.* Szerk. MAGYAR Kálmán, Kaposvár, 1992, 34–41. (Továbbiakban: MAGYAR i. m. 1992.)
- 6 MAGYAR Kálmán: *Szent László és Somogyvár. Tanulmány a XI. századi magyar–francia kapcsolatok történetéhez I.* Arrabona Múzeumi Közlemények, 2008. 46/1, 56–58. (Továbbiakban: MAGYAR i. m. 2008.)

- 7 MAGYAR Kálmán: *Az Árpád-kori Somogy francia kapcsolatairól = Somogyi Múzeumok Közleményei* 6. Kaposvár, 1983, 31. (Továbbiakban: MAGYAR i. m. 1983.) Ld. 3. fejezet: A languedoc-i Saint-Gilles 1. A Szent Egyed és Péter-Pál apátság. Az első apátság (VII–X. század)
- 8 MAGYAR i. m. 1983, 13–31., MAGYAR i. m. 2008, 59–65.
- 9 *Uo.* 8. jegyz.
- 10 Ma a kupavári területén az apátsági romkert és tőle távolabb (Somogyvár külterületén) egy látogatóközpont található Szent László Nemzeti Emlékhely néven. (Forrás: www.koh.hu/helyszinek/somogyvar-szent-laszlo-nemzeti-emlekhely/641.)
- 11 BAKAY Kornél: *Somogyvár. Bencés apátság romjai*. Tájak Korok Múzeumok Kiskönyvtára 201., Bp., 1985, 1. (Továbbiakban: BAKAY i. m. 1985.)
- 12 *Uo.*
- 13 BAKAY i. m. 1985, 1–2.
- 14 *Uo.*
- 15 Ld. BAKAY Kornél: *Somogyvár Szent Egyed monostor: A somogyi bencés apátság és védműveinek régészeti feltárása. 1972–2009*. Műemlékek Nemzeti Gondnoksága, Bp., 2011, 7–616. és 1–2. számú melléklet 1. Ásatási helyszínrajz (1:75) Szt. Egyed monostor. 2. A somogyvári temető-kápolna a feltárt sírokkal (1:50) (Továbbiakban: BAKAY i. m. 2011.)
- 16 *Szent László király somogyvári apátsága Somogyvár*. Projektvezető: Dobó Ágota, régész: Dr. Bakay Kornél, tervező: M. Építész Iroda Kft., felelős tervező: Szentkúti Viktor, 1–8. oldal (Továbbiakban: *Somogyvár Projektterv é. n.*)
- 17 A már több ízben is idézett régész nemcsak „indulattal” reagált ezekre az övétől eltérő szakmai véleményekre, hanem az ásatási dokumentációk jelentésein kívül még a címlapon az ilyeneket közlő szakemberek neveit „negatív megjegyzésekkel” együtt fel is írta. A somogyfaiszi konferencián 2003-ban tartott tudományos előadásában pedig méltatlan módon név szerint is megrágalmazta az addig a somogyvári bazilika anyagával és a helyreállításával foglalkozó szakembereket. (Ez az előadás írásos formában megjelent a Nemzeti Hírháló online portálján: BAKAY Kornél: *Szent László király oltalmazza Somogyvárt*. Somogyfajsz, 2003. május 28. = Nemzeti Hírháló, 2007. nov. 12.)
- 18 MAGYAR Kálmán: *Allamszervezésünk legújabb somogyi forrásai*. Valóság, 2000/10, 46. (Továbbiakban: MAGYAR i. m. Valóság 2000/10.)
- 19 *Uo.*
- 20 MAGYAR Kálmán – NOVÁKI Gyula: *Somogy megye várjai a középkortól a kuruc korig*. Kaposvár, 2005, 3–298. (Továbbiakban: MAGYAR–NOVÁKI i. m. 2005.)
- 21 Ezen a véleményen van dr. Sipos Imre SJP szerzetes, kutató-helytörténész, Törökkoppány monográfusa is. Ld. SIPOS Imre SJP: *Törökkoppány monográfiája*. Miklósi–Törökkoppány, 2013, 137–138. (Továbbiakban: SIPOS i. m. 2013.)
- 22 Természetesen azért mindig közöttük az ott közel négy évtizede kutató Bakay Kornélnak – a fentiekben már említett – régészeti eredményeit és a velük kapcsolatos véleményét.
- 23 MAGYAR–NOVÁKI i. m. 2005, 130–132. – Az ottani 392. számú jegyzetünkben Bóna István történeti forráskutatásra épülő véleménye szerepelt.
- 24 2016 őszén történt somogyvári látogatásomkor az említett látogatóközpontnál és a fenti Kupavárhegyen is már csak ezt a tájékoztató kis prospektust vehettem kézbe. A prospektus képes és szöveges oldalán a 2017-től megszűnt Forster Gyula Nemzeti Örökségvédelmi Központ címe és elérhetősége, valamint a rommal kapcsolatos tudnivalók szerepelnek. A másik oldalon az 1972–2009 között a bencés apátság területén folytatott ásatás korszakokként szétválasztható alaprajza van.
- 25 BAKAY i. m. 2011, 529–531.
- 26 *Uo.*, 31.
- 27 *Uo.*, 531.
- 28 MAGYAR i. m. 1983, 12–15.
- 29 *Colloque pluridisciplinaire sur l’héritage médiéval des Franco-Wallon dans le bassin des Carpates = Herman Ottó Múzeum Évkönyve XLVI*. Szerk. VIGA Gyula, Miskolc, 2007, 549–563. (Továbbiakban: MAGYAR i. m. 2007.)
- 30 MAGYAR i. m. 1983, 14. – A frank királyoknak már a Merovingoktól kezdve Szent Ányos volt a védőszentjük, és ezért e frank (francia) királyi rokonsága miatt lett I. András temetkezőhelyének, a tihanyi bencés apátságnak a védőszentje is Szent Ányos.
- 31 MAGYAR i. m. 1983, 14.
- 32 *Uo.*, 15–16.
- 33 *Uo.*
- 34 MAGYAR Kálmán: *Saint-Gilles régészeti emlékei = Szent László és Somogyvár. Tanulmányok a 900 éves somogyvári bencés apátság emlékezetére*. Szerk. MAGYAR Kálmán, Kaposvár, 1992, 189. (Továbbiakban: MAGYAR i. m. *Saint-Gilles régészeti emlékei...* 1992.)
- 35 MAGYAR i. m. 1983, 16.; MAGYAR i. m. 1992, 39., 52, 183. jegyz.
- 36 MAGYAR i. m. 1992, 29–33.
- 37 Erről már 2008-ban egy összefoglalást is készítettem, ld. MAGYAR i. m. 2008, 53.
- 38 MAGYAR i. m. 2008, 57–58.
- 39 *Uo.*
- 40 FÜGEDI Erik: *Somogyvár francia monostora = Szent László és Somogyvár. Tanulmányok a 900 éves somogyvári bencés apátság emlékezetére*. Szerk. MAGYAR Kálmán, Kaposvár, 1982, 55–57. (Továbbiakban: FÜGEDI i. m. 1992.)

- 41 MAGYAR i. m. *Saint-Gilles régészeti emlékei...* 1992, 166.
- 42 *Ua.* – Arles-ban természetesen nem létezett Saint-Gilles kegyhely, téves az, ahogy az Csukovits Enikőnél szerepel: „az arles-i Saint-Gilles kegyhely éppúgy ott szerepelt”. (CSUKOVITS Enikő: *Magyarországról és a magyarokról. Nyugat-Európa magyar-képe a középkorban.* Akadémiai Doktori Értekezés, Vác–Budapest, 2013, 30. Továbbiakban: CSUKOVITS i. m. 2013.)
- 43 MAGYAR Kálmán: *A bencés rend középkori egyházainak somogyi forrásai = Örökség és Küldetés: Bencésék Magyarországon.* Rendtörténeti konferenciák 7/1. Szerk. ILLÉS Pál Attila – JUHÁSZ-LACZIK Albin OSB., Bp., 2012, 113–115. (Továbbiakban: MAGYAR i. m. *Örökség...* 2012.) – Itt most nincs lehetőségünk ennek a jeles eseménynek és hatásának a részletes leírására.
- 44 MAGYAR i. m. *Örökség...* 2012, 113.
- 45 SÖRÖS Pongrác: *Elpusztult bencés apátságok = Pannonhalmi Rendtörténet XIII/B.,* Bp., 1912, 149–167.
- 46 Az alapítólevél csak saint-gilles-i átíratában maradt fenn. Ld. M. ARADI Csilla: *Somogy megye Árpád-kori és középkori egyházszervezetének rekonstrukciója. Somogy megye középkori templomainak adattára.* Kaposvár, 2016. (Továbbiakban: M. ARADI i. m. 2016.); GYÖRFFY György: *Diplomata Hungariae Antiquissima I.* 1000–1131. Bp., 1992, 266–268.
- 47 MAGYAR i. m. *Örökség...* 2012, 114.
- 48 MAGYAR Kálmán: *Szent István államszervezésének régészeti emlékei.* Kaposvár–Segesd, 2001, 135.; 154–155. (Továbbiakban: MAGYAR i. m. 2001.)
- 49 GYÖRFFY György: *István király műve.* Bp., 1977, 162.; 178.
- 50 MAGYAR i. m. 1992, 25; 27–34.
- 51 MAGYAR i. m. 1992, 11–53.
- 52 LEVÁRDY Ferenc: *A somogyvári Szent Egyed apátság XIII. századi keringőjének építése = Szent László és Somogyvár. Tanulmányok a 900 éves Somogyvár bencés apátsága emlékezetére.* Szerk. MAGYAR Kálmán, Kaposvár, 1992, 265. (Továbbiakban: LEVÁRDY i. m. 1992.)
- 53 BAKAY i. m. 2011, 7–616. alapján próbál összegezni M. ARADI Csilla (M. ARADI i. m. 2016, 165–171.). Alapvető munkának tartjuk viszont: TÓTH Melinda: *A somogyvári bencés apátság és temploma az Árpád-korban = Szent László és Somogyvár. Tanulmányok a 900 éves Somogyvár bencés apátsága emlékezetére.* Szerk. MAGYAR Kálmán, Kaposvár, 1992, 221–250. és TÓTH Sándor: *A 11. századi magyarországi köornamentika időrendjéhez = Pannonia Regia. Művészet a Dunántúlon 1000–1541.* Szerk. MIKÓ Árpád – TAKÁCS Imre, Bp., 1994, 54–62.; 111–115. Bakay Kornél ezeket, és a napjainkig készített külön-
böző építészeti vagy művészettörténeti rekonstrukciókat viszont nem fogadja el. A somogyvári anyag feldolgozásában részt vevő – általa név szerint is felsorolt – szakemberek közléseit és tudományos véleményét „illetéktelennek” tartja. (Ld. 17. jegyzet.)
- 54 FÜGEDI i. m. 1992, 59.
- 55 „Mireille Le Strat” <mireille.lestrat@gmail.com> 2016. április 30. 16:10
- 56 Az évtizedek alatt lassan felépülő templom déli falánál, a második támfalon már az olvasható, hogy a Szent Egyednek szentelt templom építése 1116. április havában, húsvéthétfőn kezdődött. A 12. század elején a pár évre megszakadt építkezés ugyanis csak ekkor indulhatott el igazán. (MAGYAR i. m. 1992, 191–194.)
- 57 MAGYAR Kálmán: *Régészeti és műemléki kutatások a dél-franciaországi Saint-Gilles apátságánál = ICOMOS Híradó.* Szerk. KELLER Annamária, Bp., 2010. május–június. (Továbbiakban: MAGYAR i. m. ICOMOS Híradó, 2010.)
- 58 „2017 ou 2018 j'ai l'idée d'organiser la reconstitution du pèlerinage d1 une ambassade de Ladislas Herman du Pologne envoyée sur le tombeau de Saint-Gilles, pour obtenir de naissance d'un prince héritier (il sera exaucé avec la naissance de BOLESLAS [Boleslav – szerző] en 1085).” (Ld. 55. jegyz.)
- 59 MAGYAR i. m. 1992, 39.; valamint BAGI Dániel: *Gallus Anonymus és Magyarország.* (Irodalomtörténeti Füzetek 157.) Bp., 2005, 166–167.
- 60 SOLYMOSI László: *Szent László király somogyvári sírjának a legendája = Magyar történettudomány az ezredfordulón. Glatz Ferenc 70. születésnapjára.* Szerk. GECSENYI Lajos – IZSAK Lajos, Bp., 2011, 136. (Továbbiakban: SOLYMOSI i. m. 2011.)
- 61 Solymosi Lászlónak a sirral kapcsolatos további kételyeket eldöntő tanulmányában döntő érvként szerepel az 1106-os pápai bullának a „corpus venerabile”, vagyis a „tisztelendő teste” megjelölése, ami szerintünk is csak Szent Egyednek, azaz a saint-gilles-i bazilika alapítójának a holttestét jelölheti. (SOLYMOSI i. m. 2011, 141.)
- 62 BORSA Iván: *A szenyéri uradalom Mohács előtti oklevelei = Levéltári Évkönyv 9.* Szerk. KANYAR József, 1978, 5. reg. 59–60.; MAGYAR i. m. 1992, 37.; 52. 170. jegyz.
- 63 MAGYAR i. m. 1992, 37.; 52. 186. jegyz.; 53.
- 64 BÁLINT Sándor: *Szent Egyed tisztelete a régi Magyarországon és a mai néphagyományban = Levéltári Évkönyv 5.* Szerk. KANYAR József, 1974, 5. és MAGYAR i. m. 1992, 52. 183–185. jegyz.
- 65 Dr. KNIEWALD Károly: *A „Hahóti Kódex” (Zágrábi MR 126. Kézirat) jelentősége a magyarországi liturgia szempontjából.* Magyar Könyvszemle, II. füzet, 1938, 99.; 101.; 104–105.

- (Továbbiakban: KNIEWALD i. m. 1938.) – Letöltés helye: epa.oszk.hu/00000/00021/00193/pgf/097-112.pdf.
- 66 MAGYAR i. m. 2012, 121.
- 67 „Jean Louis Le Strat” <jl.lestrat@orange.fr.> 2016. november 28-án 21:17-kor. „Dans le Bulletin Monumental vous avez pu lire l'article consacré à l'inscription en cyrillique sur un des piliers de l'église. Une autre inscription nous a été signalée et va faire l'objet d'une publication.”
- 68 A. M. GORDIN: *Zametki o palomniceszkih grafitti abbatstva Szen-Zsil = Stone and Bronz. Essay presented in honor of Anna Peskova.* Ed. Alekszandr MUSIN editor-in-chief and Olga SHCHEGLOVA, Russian Academy of Sciences Institut for the History of Material Culture, Proceedings, Vol. XLVIII, Saint-Petersburg, 2017, 95–103. (Továbbiakban: GORDIN i. m. 2017.)
- 69 GORDIN i. m. 2017 szerint pl. a középső kapu jobboldalán „Slavonic inscription (...). It was left (...) by Serbian wayfarer: «Lord, have mercy»”.
- 70 Mme Nicole Lambert régész (Franciaország) vezetésével az ELTE három és a varsói egyetem hat régészhallgatója, és egy lengyel egyetemi régész-tanársegéd kíséretében – állami kiküldetés keretében – történt ez az expedíció.
- 71 Vele még a Franciaországba való visszautazása után, egészen a 80-as évek közepéig tartottam a kapcsolatot, akkor még postai levelezés útján. A Lyon közelében, Villefranche Sur-Saone-ban lévő Műszaki Főiskola tanáraként ugyanis már nem volt lehetősége sem folyóiratok, könyvek előfizetésére vagy azok megküldésére.
- 72 A bejárás anyaga – a településre vonatkozó középkori forrásanyagokkal együtt – a kaposvári levéltár évkönyvében meg is jelent. (MAGYAR Kálmán: *Somogyvár ispánsági és megyeközpont-ról. Somogy Megye Múltjából = Levéltári Évkönyv 10.* Szerk. KANYAR József, Kaposvár, 1979. 3–50.)
- 73 A somogyvári Szociális Gyermekotthon igazgatója, Maitz János segítségével többek között Nagy Emese régészt, az MNM osztályvezetőjét, illetve Marosi Ernő és Levárdy Ferenc művészet-történészeket is vendégül láttam.
- 74 Takáts Gyula nyugdíjba vonult és utódja dr. Bakay Kornél régész lett.
- 75 MAGYAR i. m. 2001, 154. 10/1. kép; 155. 10/2. kép
- 76 Különleges köszönet jár Heike Hansennek (Stuttgart), aki nekem dedikálta *La facade de l'ancienne abbatale de Saint-Gilles-du Gard. Recherches d'archéologie du bâti sur la construction* című tanulmányát (*Bulletin Monumental Tome. Société Française*
- d'Archeologie, Paris, 171-4/2013, 345–374.): „Merci pour Heike Hansen et pour votre travail de Saint-Gilles.”
- 77 Kalman MAGYAR: L'abbaye de Somogyvár en Hongrie filiale de l'abbaye de Saint-Gilles, Notes R.V. JEOLAS, Saint-Gilles, 1980, 1–6. Az ottani kiállításunk egyik díszvendége volt Jean Sablou, Hérault megye levéltárának igazgatója.
- 78 MAGYAR i. m. 1983, 14–108. – Különösen fontos a Roselyn Jeolas emlékére 2015. július 10-én Saint-Gilles-ben, a Musée de la Maison Roman termeiben megnyitott kiállítás: „Une exposition sur l'archéologie Rosalyn Jeolas”.
- 79 A már többször idézett tünnepi kötet is megjelent. (*Szent László és Somogyvár. Tanulmányok a 900 éves somogyvári bencés apátság emlékezetére.* Szerk. MAGYAR Kálmán, Kaposvár, 1992.)
- 80 A nemzetközi ügyek és konferenciák megszervezésében gyakorlott Buza Domonkos franciánémet szakos tanárt még dr. Király elődje, dr. Jungbert Béla előző múzeum igazgató bízt meg a múzeumi és a somogyvári ügyek szervezésével.
- 81 Eddig az idézet Buza Domonkos (1117 Budapest, Magyar Imre utca 4.) leveléből. Itt köszönöm meg Magyar Máténak a tanulmányomnál végzett olvasószervezői és korrektori munkáját.
- 82 „A saint-gilles-i anyaapátságban a 12. század elején készült halottas könyv (obituarium) feljegyezte Szent László temetését (depositio) napját (július 29.), vagyis ezen a napon évente megemlékeztek a magyar uralkodóról.” (SOLYOSI i. m. 2011, 129.)
- 83 MAGYAR Kálmán: *Tab és környékének ősi gyökerei = Tabi Kiltató 1998–1999.* Szerk. BERTALAN Béla, Tab, 1999, 257–259. Ld. Koppány vezér kései leszármazói Tab környékén című fejezetet. Eszerint az 1334-ben feltűnő Bábonyi-Ugron család is Koppány vezér itteni leszármazottja. 1460-ban a már említett Bábony és Torvaj mellett Nyim, Kás fele, Megyer, Lulla, Gyönköd, Ádánd falvak is a Koppány nembeli Ugron Imréé voltak. Ebben a kérdésben hasonló és nagyon meggyőző Sipos Imre véleménye is. (SIPÓS i. m. 2013, 137–138.)
- 84 Ld. 60–61. jegyzet.
- 85 SOLYOSI i. m. 2011, 142.
- 86 Sajnálatos, hogy ennek a Szent László király által megteremtett somogyvári francia Szent Egyed kapcsolatnak a feltárása nemcsak a nemrégem közzétett – egyébként magas színvonalú – MTA-s szakirodalomból (lásd CSUKOVITS i. m. 2013), hanem még a 2017 végéig tartó mostani Szent László-év programja közül is hiányzik.